

УДК 215 (477)
ББК 86.375-1

Святослав Кияк
(м. Івано-Франківськ, Україна)

ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ УКРАЇНСЬКОГО ХРИСТІЯНСТВА ДО ХРЕЩЕННЯ РУСИ-УКРАЇНИ

У статті розглядається проблема історичних витоків українського християнства до офіційного хрещення Русі-України 988 року. На численних літературних джерелах доводиться давнє апостольське коріння раннього українського християнства, що характеризується виразною католицькістю – вселенським характером, підтвердженням чому слугують активні прямі й опосередковані контакти християнської спільноти ранньої Київської держави з Апостольським Престолом. Засвідчується існування вже від середини IX ст. митрополії в Києві, а також підтверджується притаманність київському християнству слов'янських елементів богословської спадщини подвижників вселенського християнства – святих Кирила й Мефодія та слов'янського обряду, укладеного цими святими й затвердженого 867 року Римським папою Адріаном II.

Ключові слова: Русь-Україна, київське християнство, Київська церква, слов'янський обряд, Київська митрополія.

Сучасна історична наука засвідчує, що для раннього українського християнства від самих його початків і до офіційного хрещення Русі-України в 988 році був притаманний вселенський – католицький характер, котрий виявлявся в нерозривній єдності його з Вселенською (Католицькою) церквою та органічно поєднувався зі збереженням східної і місцевої християнської традицій. Тому в контексті сказаного особливо важливим є дослідити богословсько-історичні корені та процес становлення українського католицизму для витворення обґрунтованої, об'єктивної історіософської картини витоків і становлення українського християнства.

Зазначена проблематика є відносно малодослідженою в богословсько-історичній літературі – традиційно досліджуються причини й історія хрещення України та становлення українського християнства після 988 року. Тому для об'єктивного, науково обґрунтованого вивчення витоків українського християнства ми вибрали дещо інший часовий зріз його дослідження – дослідження історичних передумов та вселенських коренів і початків християнства на Русі-Україні, котрі отримали своє підтвердження в історіософії та в церковній історії. Це підтверджується вже хоча би тим, що не лише на момент хрещення Русі-України українське християнство було, але й після нього залишалося, католицьким (вселенським), органічно пов'язаним з Апостольською столицею – Римом, оскільки на той час ще не існувало поділу Вселенської Христової церкви на Східну – православно й Західну – католицьку.

Уже від I–II століть після Різдва Христового в християнстві для означення вселенської суті церкви користувалися означенням “католицька”, що грецькою мовою означає “цілість” або “згідно із цілістю” (kath'holon), а отже, усе те, що є вселенське, універсальне, якому в старослов'янській мові відповідає слово “соборне” – “кафолічне”. Усі ці терміни є синонімами до поняття “католицький”.

Католицька церква вже з апостольських часів (див.: Ді.: 4, 32 і далі; 8, 4 і далі), будучи соборною, тобто католицькою за своєю суттю, природою, структурою та метою діяльності у світі (Мк.: 16, 15; Мт.: 24, 14; Рим.: 10, 18), протягом усіх періодів своєї історії аж до сьогодні має почуття свого несповнення, тому що, постійно збагачуючись історично, вона розвивається, а з іншого боку, залишається незмінною. Саме такий її стан дозволяє їй вважати соборність не лише необхідністю, але також і завданням¹.

Саме таке “соборне”, “кафолічне” – католицьке, істинно Христове, розуміння християнства прийшло на українські землі ще задовго до хрещення Русі-України князем Володимиром Великим у 988 році, і християнство, як толерована владою і народом релігія, поширювалося на українських землях уже понад сто років до офіційного хрещення, а майже за 120 років до цієї дати існували на них Тмутараканська архієпархія в так званій Азовській Русі й майже за 100 років – Перемишльська єпархія, не кажучи вже про поширення християнства серед праукраїнців – скіфів та їхніх нащадків і на західних землях України, а також у причорноморських містах-полісах, які були грецькими колоніями, де єпископства були встановлені вже в III–IV століттях.

Можна припустити, що найдавнішим свідченням того, що Христове Євангеліє вже в перші десятиліття християнства проповідувалось і на території тодішньої Скіфії – Праукраїни, є згадування цієї землі святим апостолом Павлом у посланні до колосян (3: 11): “Тому не має ні грека, ні юдея, ні обрізання, ні не обрізання, ні варвара, ні скіфа, ні невільника, ні вільного, а все і у всьому – Христос”.

Найпершим історичним носієм автентичного Христового, істинно вселенського – католицького вчення на українських землях був святий апостол Андрій Первозваний, з яким пов’язана так звана “Святоандріївська легенда” християнізації України, котру підтримували як Візантія, так і київські князі Мономаховичі², оскільки є історично доведеним фактом місійні подорожі апостола Андрія до Малої Азії, Криму, Придніпров’я та Греції. Ці землі знаходилися в безпосередній близькості до Синопа – міста, де містилася церковна кафедра, яка була осідком апостола. Про це повідомляє не лише давньоукраїнський літопис “Повість временних літ”, але й підтверджує християнський письменник III століття Оріген, свідчення якого наводить історик Євсевій Кесарійський у “Церковній історії”, оповідаючи про розподіл місійних теренів між апостолами: “Андрій одержав Скифію, Іван – Азію, Петро ж, виглядає, проповідував у Понті (в Українському Причорномор’ї. – *Прим. авт.*), а зрештою, проповідував він у Римі, де й був розп’ятий вниз головою за власним бажанням”³. Факт місійної діяльності апостола Андрія підтверджують також численні розповіді інших церковних істориків і богословів: Іполита Римського (III ст.), Євсевія Кесарійського (IV ст.), Євхерія Ліонського (кінець IV – початок V ст.), Єпіфанія Кіпрського (VIII ст.), а сам опис діяльності св. апостола Андрія, наведений у давньоруському літописі, на думку Михайла Брайчевського, бере свій початок від візантійського апокрифічного переказу про ходіння Апостола Андрія до країни мармідонян – Русі, як її наприкінці I тисячоліття називали візантійці. Саме на цей опис посилається візантійський імператор Михайло VII Дука (1071–1078) у листі до київського князя Всеволода Ярославовича (1077–1093), що є свідченням того, що руська місія св. Андрія була добре відома у Візантії та не викликала протесту й заперечень⁴.

Історичним фактом древнього християнського минулого України, зокрема її південної частини, є знайдені археологами в 1965 році руїни церкви з першого століття – з апостольських часів у грецькому місті-колонії Танаїсі, котре належало до Босфорського царства, яке тоді перебувало під владою Риму. Церква була побудована на поверхні, а отже, не була катакомбною церквою, тобто була споруджена ще до 62 року після Різдва Христового до часу початку переслідування християн римським імператором Нероном⁵. У ній знайдено різноманітний церковний інвентар, у тому числі й форми для випікання хлібців (просфор): дві без хрестика, а п’ять з хрестиком, а також в Українському Причорномор’ї, зокрема в Криму, на багатьох надмогильних пам’ятниках того часу знайдено зображення відомих християнських символів: виноградної лози, риби, хреста⁶.

Наведені історичні дані дають можливість відтворити маршрут місійної подорожі апостола Андрія: Синоп – Херсонес – Фанагорія (пізніша назва Тмутаракань) – Азовське море – Танаїс – Новаріс (на річці Дон) – Нижнє та Середнє Придніпров'я.

Християнство в Україну в перших століттях після Різдва Христового проникало не лише з півдня, але й із заходу: у II ст., за правління римського імператора Траяна (98–117) Південна Бессарабія та частина сьогодняшнього Покуття були окраїною Римської імперії, відомою під назвою “Мезія”, куди засилали на вигнання християн, а також де вони рятувалися втечею від переслідування римської влади. І, очевидно, саме через цих людей відбувалося поширення християнства на західних теренах України, оскільки, згідно з твердженнями архієпископа й професора, доктора філософських наук Ігоря Ісіченка, на східних окраїнах цієї провінції в III ст. уже існували дві дієцезії, очолювані єпископами: у містах Томі (Констанца) і Марціянополі (Преслав)⁷. Про цих перших місіонерів та перших християн на українських землях свідчить також християнський апологет і письменник кінця II – початку III століть Тертуліан⁸. Саме цей церковний історик серед переліку численних народів Римської імперії, котрі на той час уже прийняли Христа й “Христові покорилися”, наводить сарматів і скіфів – праукраїнців⁹, підтверджуючи тим самим вселенсько-універсальний характер праукраїнського християнства.

Як відомо, у II–III ст. на значній території України побутувала черняхівська культура, найбільше пам'яток якої зосереджено в басейні ріки Рось, котра, як засвідчують ці пам'ятки, мала тісний зв'язок з греко-латинським світом, завдяки якому на Україну поширювалися християнські впливи. Так, археологи в орнаментах черняхівського посуду часто зустрічають зображення хреста, причому не лише в комбінаціях з іншими елементами орнаменту, але й самостійно, а також між черняхівськими пам'ятками знайдено й так звані “хлібці” – глиняні вироби із зображеннями хреста. Окрім того, фактом впливів християнської традиції на черняхівську культуру є існування в ній поряд із трупоспаленням і трупопокладенням в землю – типово християнський обряд поховання¹⁰. Але безсумнівним підтвердженням належності населення України черняхівської доби до християнства, на думку Михайла Брайчевського, є археологічне відкриття, зроблене на черняхівському поселенні біля с. Чорнівка (Чернівецька область): там було знайдено формочку для відливання натільних хрестиків, котра є незаперечним доказом місцевого, а не привізного походження інсигній¹¹.

З приходом готів і гунів на землі України в III столітті християнські священики й цілі спільноти стали серед них місіонерами й мученицькою смертю засвідчили вірність Христовій науці, зокрема, у боротьбі з аріанством, яке панувало між готами. Цими місіонерами були, у т. ч. херсонеські єпископи, котрі стали мучениками: Василь, Єфрем, Капітон, Євген, Етерій, Альпідій та Агатофор, пам'ять яких Українська католицька церква відзначає 20 березня, а також понад 370 мучеників того періоду по всьому Українському Причорномор'ї¹². Окрім того, як свідчить Філосторгій – дослідник церковної історії, “зі скіфів” прибув до готів єпископ Урфіла, який переклав Біблію готською мовою й був у той час владикою готських християн¹³.

Устрій Христової церкви на початку IV століття, згідно з твердженнями архієпископа Мирослава Марусина, не ґрунтувався ні на національно-політичних, ні на мовних засадах, що зумовило широку місійну діяльність церкви між поганськими народами, у тому числі й на теренах тодішньої Праукраїни¹⁴. Тоді не існувало жодних суперечностей між латинською і грецькою церквами, грецька мова скрізь уживалася поряд із латинською, а сама Греція, разом майже із цілим Балканським півостровом, знаходилася під римською судовою юрисдикцією.

Про характер поширення християнства в Україні в IV столітті, зокрема, про сформованість його ієрархічної структури свідчить той факт, що в першому – Нікейському Вселенському Соборі Христової Церкви в 325 році брав участь і єпископ Скіфії, про що повідомляє візантійський історик Євсевій у творі “Житіє блаженного імператора Константина” (III книга), а також тодішні єпископи півдня України Домн Босфорський, Філіп Херсонеський, Феофіл Готський¹⁵. Інші діячі ранньої церкви, зокрема, святий Іван Золотоустий (помер 407 р.) та історик IV ст. святий Афанасій Олександрійський (300–373) не лише подали певні відомості про християнізацію цього регіону, але й самі спричинилися до неї. Так, грецький церковний історик Теодорит, пишучи в похвальному слові на честь св. Івана Золотоустого в час вигнання останнього про його місійну працю серед скіфів-кочовиків, підкреслює, що саме цей святий, пославши до скіфів за Дунай місіонерів, першим “...поставив жертovníки у Скітів, що живуть на возах”¹⁶. Сам же святий у гоміліях на Євангеліє від Матея відзначає, що скіфи й сармати, “перекладаючи Святе Письмо кожний на свою мову, філософствують з приводу тих слів”¹⁷. А св. Афанасій у своєму трактаті “Про залюднення світу” згадує про євангелізацію скіфів поряд з ефіопами, персами, вірменами та готами¹⁸.

Важливі факти про належність скіфів до вселенського християнства подали також ряд інших істориків та ієрархів церкви IV–V століть, котрі наводять і детально аналізують М.Брайчевський у цитованій ним праці, зокрема, про це свідчать єпископ Констанцький Єпіфаній (близько 314–367), Євсевій Ієронім (30–40-ві роки IV ст. – 420 р.), який писав, що “холоди Скіфії палають жаром віри”, Феодорит Кірський (390–457), Гермій Созомен (перша половина V ст.)¹⁹.

Ще одним вагомим свідченням католицькості церкви перших століть була участь єпископів Херсонеса у II–IV Вселенських Соборах: святого Етерія – у другому (381 р.), а єпископа Лонгина – у третьому (431 р.) і четвертому (451 р.) Вселенських Соборах.

Дієвим чинником католицької християнізації України була та обставина, що південь її вже від кінця I століття і до кінця періоду іконоборства в церкві (842 р.) слугував місцем вигнання численних християн – єпископів, священників, монахів і навіть Пап Римських – св. Климента I (88–97 рр.) і Мартина I (649–655 рр.). Зокрема, святий Климент, відомий також як Климент Римський (єпископ Риму впродовж 88–97 рр.), який разом із двома тисячами інших християн відбував заслання в Херсонесі Таврійському. Він був третім наступником святого апостола Петра в Римі і його, як вважають деякі дослідники, сам апостол Петро висвятив на священника. За короткий час його перебування в Криму там було збудовано 75 християнських святинь і зросла кількість християн, зокрема, він прислужився до християнізації готів, за що й був засуджений у 97 році на смерть та утоплений у Чорному морі²⁰. Цей святий не лише своєю діяльністю і мучеництвом, але й наукою, у т. ч. посланням до коринтян, допоміг закріпити католицький характер Христової церкви, а його мощі в історії українського католицизму відіграли особливу роль – вони свято шанувалися в нашій церкві й у важливі моменти її історії їх вживали для благословення новопоставлених першоієрархів Української церкви, чим засвідчувалася вірність цієї церкви її споконвічним католицьким традиціям – єдиній Христовій церкві.

Починаючи від V століття, на поширення християнства в Україні стають відчутними впливи Константинополя, який, наслідуючи Рим, проявляв прагнення до поширення християнства поза межами власної держави, котре із часом було використано Візантією з політичною метою – для впливу на сусідні народи, що склало одну із засад візантійського цезаропапізму. Зокрема, ця ідея спричинилася до прагнення Візантії через навернення до християнства вплинути на тодішнє молоде руське державне об’єд-

нання на чолі з князем Києм, котре успішно розвивалося, здійснювало походи на Дунай і Балкани, здобуваючи авторитет у Візантії. Тому остання під час візиту Кия з почесними до Константинополя уклала з ним взаємовигідну угоду та на вернула князя в християнство. Це засвідчив сучасник тих подій Іоан з Нікію, наголошуючи на тому, що князь уже "... в юності був охрещений та виховувався в Константинополі в надрах християнства"²¹. Однак проблема значення цього хрещення князя для всього тодішнього руського народу, як наголошує М.Брайчевський, залишається відкритою і потребує дальшого дослідження джерел, зокрема, з позицій поширення в народі християнства та впливів Візантії на Русь того часу.

Активна діяльність ієрархії південноукраїнських теренів у складі Вселенської церкви не переривалась і в VI–VII століттях: єпископ Херсонеса й Дори Георгій узяв участь у відомому Трульському помісному соборі в 662 році, діяння якого були скріплені підписом цього єпарха. А в період іконоборства – часу виклику католицькості християнства – постраждав також гофтіський єпископ Іоан²². У другій половині VIII століття, рятуючись від переслідувань імператора Константина V Копроніма (741–775), до Сурожа (сучасний Судак) прибув Стефан Ісповідник, прозваний пізніше "Сурозьким", який у 787 році в ранзі сурозького єпископа брав участь у VII (II Нікейському) вселенському соборі й був активним місіонером серед язичників, яких багато навернув до християнства, у тому числі навіть тодішнього руського князя Бравлина²³.

Особливу активізацію процесу християнізації українських земель історики дають кінцем VIII – початком IX століть, коли після створення Тмутараканського єпископства на Кубані, як однієї з єпархій Дорійської, або Готської митрополії, християнство почало доволі швидко поширюватися на землях України²⁴. Одним із свідчень цього якраз і стало вже згадане хрещення князя Русі – Бравлина та всієї його дружини після походу на Сугду, греко-аланську колонію в Криму, а також будівництво християнською громадою в Києві першого храму – св. Іллі, котрий у подальшій історії київського християнства фігурує як соборний у місті, тобто як осідок єпископа, чи за деякими даними – навіть архієпископа, митрополита.

Наступним, надзвичайно важливим етапом становлення українського християнства як складової частини вселенського – католицького християнства і як історичного початку становлення Київської церкви стало хрещення руського князя Аскольда та бояр, котре, за одними даними, відбулося під час першого походу князя на Царгород у 860 році за правління візантійського імператора Михаїла III Випивака (856–867), або ж, за іншими даними, під час другого походу в 867 році вже за правління імператора Василя I Македонця (867–886). Ці походи стали надзвичайно успішними для Києва, оскільки завершилися підписанням вигідних договорів. Причому, як твердить М.Брайчевський слідом за рядом відомих істориків минулих століть, відсутність в іноземних джерелах відомостей про пізніше (988 р.) офіційне Володимирове хрещення Русі-України якраз і є побічним підтвердженням того, що офіційний акт запровадження християнства в Київській державі вже відбувся у 860 або 867 році за Аскольда²⁵. При цьому історики посилаються на енцикліку – так зване окружне послання Фотія, у якій зафіксовано факт здійснення акту хрещення Русі й призначення для неї єпископа чи архієпископа, бо в енцикліці не називається ранг призначеного архієрея²⁶. Цей факт підтверджують інші грецькі й мусульманські джерела, зокрема, твір внука імператора Василя I Македонця – Константина VII Багрянородного (913–959), у якому йдеться про чудо незгорання у вогні книги Євангелія, яке прискорило навернення русичів, а також зафіксований факт висвячення у 867 році константинопольським патріархом Ігнатієм, який у тому ж році був повернений Василем I Македонцем на патріарший престол, архієпископа для Русі-

України, який осів у Києві (тут, на нашу думку, ідеться про київський кафедральний собор св. Іллі). Саме 860 рік ми, услід за рядом дослідників цієї проблеми, вважаємо датою першого хрещення Русі-України, а 867 рік – датою постанови ієрархії Київської церкви. Час першого хрещення Русі-України підтверджується також і ватиканськими джерелами, згідно з якими цей акт відбувся десь між 853 і 889 роками²⁷.

Важливим аргументом на користь цих висновків є той факт, що, як свідчить кардинал і папський бібліотекар Чезаре Бароніус²⁸, а також підтверджує “Повість временних літ”²⁹, константинопольський патріарх Ігнатій висилає до України архієпископа, тобто митрополита, і Кирила (Костянтина Філософа) й Атанасія – двох “святих мужів”, як їх іменує історик Ісидор Нагаєвський³⁰. Першим з них був один із двох солунських братів – “апостолів слов’ян”, святий Кирило, котрий приніс із собою в Україну слов’янське письмо. Саме “апостоли слов’ян”, як твердить І. Нагаєвський, святі Кирило й Мефодій ще за першого патріархату св. Ігнатія, близько 848 року, здійснили першу офіційну місійну подорож на Русь-Україну за завданням Апостольського Престолу³¹. При цьому, згідно з доведеннями І. Нагаєвського, св. Кирило, будучи єпископом, був призначений керівником цієї місії або легатом Апостольського Престолу. Цей факт свідчить про те, що “апостоли слов’ян” принесли в Україну так би мовити “абсолютно канонічне” християнство, тобто істинне вселенське – католицьке християнство, котре на той час ще не було вражене пізнішою схизмою Фотія (860 р.) на ґрунті неправильного тлумачення ним *Filioque* – учення про Святого Духа, а також деяких інших спірних догматичних тез, котрі пізніше Фотій, однак, відкликав, і ця схизма не переросла в розрив єдності тодішньої Східної й Західної церков і не призвела до офіційного розколу Католицької церкви. Тобто очевидним є той факт, що християнська Русь-Україна стала членом Вселенської – Католицької церкви в 60-х роках IX століття, будучи, як і тодішня Візантійська церква, в єдності з Римом. Ця “вселенська канонічність” ранньої Київської церкви підтверджується також уживанням у той час богослужбових книг слов’янською мовою та відправлення богослужб у слов’янському обряді, які уклали святі брати й навіть переконали синод єпископів Христової Вселенської церкви в необхідності їх запровадження серед слов’янських народів, а папа Адріан II у 867 році офіційно затвердив уживання слов’янської мови у святій літургії та в такий спосіб своєю владою запровадив цей новий слов’янський обряд у всій Вселенській церкві, котрий і поширювали в Україні ці святі³². Це яскраво свідчить про те, що раннє українське християнство формувалося на кирило-мефодіївській традиції, а стараннями солунських братів у короткому часі була створена по суті нова церковна організація, започатковані слов’янські богословська та філософська школи³³.

Місійна праця святих Кирила й Мефодія в Україні тривала з перервами впродовж 843–862 років. Позитивний поступ цієї праці та, як наслідок, поширення християнства серед праукраїнців, очевидно, були настільки великими, що можна припустити, що брати-просвітителі нашого народу змогли набути й систематизувати, завдяки своїй праці в Україні, необхідні знання та досвід. Ці знання прислужилися їм для укладення літургійних книг слов’янською мовою та слов’янського літургійного обряду загалом, затвердженого у 867 році Апостольською столицею для всіх слов’янських народів. Того ж року, як уже мовилося, константинопольський патріарх Ігнатій висилає в Україну архієпископа, митрополита-болгарина Михаїла, що засвідчило формування церковної структури тодішньої Київської церкви, котра була складовою Вселенської церкви, що підтверджує також устав візантійського імператора Льва VI Філософа (866–912), у якому під 61-м номером значиться Руська митрополія³⁴.

Загалом історія Аскольдового хрещення Русі-України засвідчує, по-перше, католицький характер тодішнього українського християнства, котре вже на початках за рисами духовності відрізнялося, зокрема, від візантійської традиції чернечого життя, базуючись на традиціях кирило-мефодіївського християнства, підтвердженням чому є зародження на українських землях уже в 70-х роках IX ст. перших монастирів, серед яких був Почаївський монастир³⁵. Це, очевидно, не влаштовувало Константинополь, а згодом і московське православ'я, а тому той період у християнській історії України має чимало неясностей і недоведених фактів. Підтвердженням цього є хоча б те, як слушно зауважує історик Ярослав Заборовський, що у 882 році, тобто близько 20 років після Аскольдового хрещення, у Києві відбувається державний переворот і князя-християнина вбиває Олег з Новгороду. Цей князь розпочав язичницький антихристиянський терор у державі, однак Константинопольський патріархат не лише жодним чином не відреагував на це, але й не канонізував князя Аскольда як християнського мученика³⁶. Натомість у народній пам'яті могила князя заслужила особливого пошанування – на ній збудовано церкву св. Миколи. По-друге, замовчування або ж применшення значення Аскольдового хрещення є свідченням наявності у візантійсько-московській історіографії цензурування української ранньохристиянської історії чи навіть фальсифікації історичних подій. Так, Михайло Брайчевський, цитуючи Бориса Рибаківа, доводить, що в третій редакції “Повісті временних літ”, укладеній близько 1118 року, навіть були вилучені “...з рукопису Нестора всі відомості про християнство русів у 860–870 роках за патріархів Фотія та Ігнатія, які повинні були в його оповіданні кореспондувати з переказами про християнство в Моравії та Болгарії. На їх місце висунулося хрещення Русі рівноапостольним Володимиром, тезком Володимира Мономаха, а першими християнами до загального хрещення названо варягів”³⁷. Саме Володимир Мономах у 1116 році наказав ігуменові Видубицького монастиря Сильвестрові зредагувати “Повість”, що той і зробив, підписавши її власним ім'ям. Однак, як засвідчує кардинал М.-І. Любачівський, зазначена фальсифікація цього літопису не була останньою, а впродовж наступних 250 років “Повість” іще неодноразово перероблялась і переписувалась, а донині вона найбільш об'єктивною збереглася в Лаврентійському (1376 р.) та Іпатіївському (початок XV ст.) списках³⁸. Ініційована Володимиром Мономахом фальсифікація “Повісті” цілком узгоджується з офіційною загальноприйнятою “візантійською” моделлю Володимирового хрещення Русі, незважаючи навіть на майже постійні військові конфлікти київських князів з державою, котра виступає в традиційній історіографії як хреститель русів (останній похід відбувся ще 1043 року, тобто більше ніж півстоліття після Володимирового хрещення).

Ісидор Нагаєвський погоджується з вищенаведеним висновком про те, що осередком місійної праці св. Кирила й осідком архієпископа – митрополита Русі був Київ, у якому тоді княжив Аскольд. Підтвердженням цього є згадка в “Повісті временних літ” про присягу київських християн на збереження їх вірності умовам договору київського князя Ігоря з греками в 945 році, складену в “соборній”, тобто катедральній церкві св. Іллі. Якраз це уточнення гідності цієї церкви свідчить про наявність у Києві на той час єпископа чи навіть архієпископа.

Загалом у час правління на київському престолі князя Ігоря антихристиянське переслідування припинилося, а натомість тривала християнізація України, особливо серед полян, якій не протидівав князь Ігор, котрого ряд дослідників характеризують як таємного або “внутрішнього” християнина³⁹, що загалом свідчило про толерантне ставлення Рюриковичів до християнства. Особливим підтвердженням цьому був час правління на київському престолі княгині Ольги (945–963).

Княгиня Ольга була активно практикуючою християнкою, яка не лише мала свого особистого сповідника-капелана, але за її правління християнство в Україні ще більше укріпилося та тим самим був підготовлений ґрунт до Володимирового хрещення України в 988 році.

Саме за часів правління княгині Ольги, яка після хрещення отримала ім'я Олени й котра була першою християнкою на київському княжому престолі та пізніше була проголошена Вселенською церквою святою й рівноапостольною та яку на Заході титулювали "*Helena Russorum Regina*" (лат.: "Олена королева русів"), зміцнилися вселенські – католицькі корені українського християнства. Саме вона розпочала офіційні контакти з Католицькою церквою: у 959 та 962 роках княгиня послала посольство до імператора Оттона I з проханням прислати духовенство для початку християнської місії в Україні після того, як її контакти задля цієї ж мети з Константинополем у 957 році нічого не дали для України (це, на нашу думку, могла бути реакція Візантійської церкви на поширення в Україні від часу Аскольда кирило-мефодіївського християнства). Натомість Візантія знову вдалася до цензурування нашої церковної історії: візантійські священники й історики старанно подбали, щоб усунути з українських літописних джерел повідомлення про ці заходи княгині Ольги, а тому про них стало достеменно відомо із західноєвропейських джерел, зокрема, з "Монументальної Германської історії" та з інших німецьких літописів⁴⁰. У свято Різдва Христового 960 року в місті Франкфурт-на-Майні, у присутності самого короля Оттона, був висвячений перший єпископ для Київської Русі в особі монаха Либутія, який, однак, не прибув до Києва, оскільки через місяць після висвячення помер. Але на повторне прохання княгині Ольги Оттон подбав про висвячення наступника померлого єпископа в особі монаха Адальберта⁴¹, який одразу відбув на Русь і прибув до Києва в кінці 961 або на початку 962 року. Проте на той час на київському престолі вже сидів князь Святослав, який не лише відновив ушанування поганських богів, але й знову, після князювання Олега, розпочав антихристиянські репресії в державі. За таких обставин місія Адальберта була неможливою, а тому він повернувся назад.

Започатковані княгинєю Ольгою контакти з Римом набули подальшого розвитку за князя Ярополка (972–978), католицькі симпатії якого були відомі й він навіть за рік до своєї смерті, як стверджує історик В.Пархоменко, був охрещений католицьким єпископом Бруно-Боніфацієм. Останній, згідно з іноземними джерелами, вважається першим хрестителем Русі⁴². У 977 році контакти князя Ярополка з Римом набули конкретного продовження: папа Бенедикт VII уперше в історії України вислав своїх послів до Русі на його прохання для заснування католицької ієрархії. Однак короткий час правління цього князя не дозволив йому здійснити задумане.

Сам факт хрещення княгині Ольги не викликав жодного осуду чи спротиву в тодішньому українському суспільстві, а її спроби прилучення України до християнського світу не викликали заперечень з боку оточення княгині й лише політична нестабільність у державі не дозволила реалізувати цю акцію, а довершив її вже внук княгині – князь Володимир.

Загалом, підсумовуючи сказане щодо історичного генезису українського християнства до хрещення Русі-України в 988 році, маємо підстави для таких узагальнень:

– раннє українське християнство має давнє апостольське коріння та характеризується виразною католицькістю – вселенським характером, котрий впливає з активних прямих та опосередкованих контактів Праукраїни й ранньої Київської держави з Апостольським Престолом. Зокрема, сприйняття науки святих Кирила й Мефодія українським народом засвідчило його віру в одну, святу, соборну – католицьку, апостольську

церкву. Ушанування цих святих усією Католицькою церквою 5 липня, а також Українською католицькою церквою 24 травня та святкування останньою церквою 27 лютого дня пам'яті св. Кирила і 19 квітня дня пам'яті св. Мефодія, на противагу Грецькій православної церкві, котра не визнає апостолів святыми й узагалі не поважає їх, засвідчує історично-богословську й обрядову вселенськість – католицькість українського християнства;

– на неоднозначність візантійського походження і характеру раннього (доволодимирового) українського християнства наводять факти відцензурованості тогочасними візантійськими істориками історичної правди про хрещення України князем Аскольдом, а також і те, що після цього акту Русь залишалася в очах Європи християнською країною, що, зокрема, підтверджено контактами княгині Ольги з Римом з метою християнізації України та надання їй духовенства й церковної ієрархії;

– католицькі (вселенські) корені та католицький богословсько-літургійний зміст раннього українського християнства засвідчені тісною історичною пов'язаністю раннього українського християнства з Вселенською церквою через Візантійську церкву, на той час об'єднану з першою, а пізніше – безпосередніми зв'язками княгині Ольги та князя Ярополка з Апостольським Престолом і вселенськістю слов'янського (кирило-мефодіївського) християнського обряду, офіційно затвердженого 867 року папою Адрианом II і прийнятого українським християнством, яке довершило поєднання в слов'янському обряді візантійських й українських елементів. Відтак навіть християнство, офіційно запроваджене святим Володимиром Великим в Україні за 66 років до поділу єдиної Христової церкви, ще не було поділене на католицьке й православне в сучасному розумінні, оскільки тоді ще не було поділу Вселенської церкви на дві церкви – католицьку з Папою Римським на чолі та православну на чолі з константинопольським патріархом;

– вселенськість (католицькість) раннього українського християнства впливає також і з богословсько-еклезіологічних засад, оскільки воно було базоване на одній єдиній Христовій вірі, котра навчала правильно, тобто – “право” вірити в Христа й “право” – правильно (незмінено, не спотворено стосовно змін, які відбулися в Східній церкві після схизми Керулярія 1054 р. – *Прим. авт.*) славити Христа, а також воно мало вселенський – католицький характер, бо разом із Візантійською церквою визнавало главою церкви наступника святого апостола Петра – Папу Римського. Ця вірність Київської церкви Петровому проводу Христової церкви навіть і після розколу Вселенської церкви 1054 року залишалася характерною рисою українського християнства.

1. Шептицький А. Твори / Андрей Шептицький. – Рим, 1983. – Т. LVI–LVIII. – С. 99–103.
2. Владика Софрон Мудрий, ЧСВВ. Нарис історії церкви в Україні / Владика Софрон Мудрий. – Івано-Франківськ, 1999. – С. 22. Див.: Біланюк П. Про апостольське походження Української Церкви / Петро Біланюк // Хрестоматія тисячоліття хрещення Руси-України. – Філадельфія ; Торонто : С.К.В.О.Р., 1986. – С. 23.
3. Шевців І. Християнська Україна. Вибрані твори / Іван Шевців. – К. ; Дрогобич : Коло, 2003. – С. 109.
4. Брайчевський М. Ю. Утвердження християнства на Русі / Брайчевський М. Ю. – К. : Наук. думка, 1988. – С. 10–11.
5. Див.: Шевців І. Християнська Україна. Вибрані твори / Іван Шевців. – К. ; Дрогобич : Коло, 2003. – С. 109.
6. Крамар Є. Від апостола Андрія до князя Володимира. Нарис з історії християнізації України до 988 року / Є. Крамар. – Івано-Франківськ : Галичина, 1992. – С. 15.
7. Архієпископ Ісіченко І. Історія Христової Церкви в Україні / архієпископ Ігор Ісіченко. – Х. : Акта, 2003. – С. 33.

Запровадження християнства в Україні-Русі та країнах Карпатського регіону

8. Див.: Шевців І. Християнська Україна. Вибрані твори / Іван Шевців. – К. ; Дрогобич : Коло, 2003. – С. 111.
9. Харьковщенко Є. А. Софійність київського християнства / Харьковщенко Є. А. – К. : Наук. думка, 2003. – С. 25. Див.: Крамар Є. Від апостола Андрія до князя Володимира. Нарис з історії християнізації України до 988 року. – Івано-Франківськ : Галичина, 1992. – С. 20.
10. Крамар Є. Від апостола Андрія до князя Володимира. Нарис з історії християнізації України до 988 року / Крамар Є. – Івано-Франківськ : Галичина, 1992. – С. 22–23.
11. Брайчевський М. Ю. Утвердження християнства на Русі / Брайчевський М. Ю. – К. : Наук. думка, 1988. – С. 20.
12. Посіко С. Історія народу і церкви в давній Україні / С. Посіко. – Львів, 1998. – С. 9–10.
13. Харьковщенко Є. А. Софійність київського християнства / Харьковщенко Є. А. – К. : Наук. думка, 2003. – С. 26.
14. Архієпископ Мирослав (Марусин). Введення християнства в Київській Русі / архієпископ Мирослав (Марусин) // Записки ЧСВВ. – 1988. – Т. XIII. – Вип. 1–4. – С. 3.
15. Див.: Харьковщенко Є. А. Софійність київського християнства / Харьковщенко Є. А. – К. : Наук. думка, 2003. – С. 25.
16. Чубатий М. Історія християнства на Русі-Україні / Чубатий М. – Рим ; Нью-Йорк, 1965. – Т. I. – С. 72. Див.: Архієпископ Ісідоро Ісідоро Ісідоро. Історія Христової Церкви в Україні / архієпископ Ігор Ісідоро. – Х. : Акта, 2003. – С. 34.
17. Брайчевський М. Ю. Утвердження християнства на Русі / Брайчевський М. Ю. – К. : Наук. думка, 1988. – С. 12–13.
18. Див.: Шевців І. Християнська Україна. Вибрані твори / Іван Шевців. – К. ; Дрогобич : Коло, 2003. – С. 111.
19. Брайчевський М. Ю. Утвердження християнства на Русі / Брайчевський М. Ю. – К. : Наук. думка, 1988. – С. 12–13.
20. Лабунька М. Святий Климент I Папа і Україна / Мирослав Лабунька // Патріярхат. – 2004. – Ч. 2. – Квітень–березень. – С. 21. Див.: Pryslak M. Millenio del Batessimo della Rus'-Ucraina. Memoria e profezia (988–1988) / Pryslak Michaele. – Roma : Tipografia S.G.S., 1988. – P. 14.
21. Брайчевський М. Ю. Утвердження християнства на Русі / Брайчевський М. Ю. – К. : Наук. думка, 1988. – С. 30–32.
22. Шевченко В. Православно-католицька полеміка та проблеми унії в житті Русі-України доберестейського періоду / Шевченко В. – К. : Преса України, 2002. – С. 30.
23. Див.: Брайчевський М. Ю. Утвердження християнства на Русі / Брайчевський М. Ю. – К. : Наук. думка, 1988. – С. 33.
24. Владика Софрон Мудрий. Нарис Історії Церкви в Україні / Владика Софрон Мудрий. – Івано-Франківськ : Вид-во ІФТКДІ, 1999. – С. 38.
25. Брайчевський М. Ю. Утвердження християнства на Русі / Брайчевський М. Ю. – К. : Наук. думка, 1988. – С. 38, 63.
26. Там само. – С. 50.
27. Яроцький П. Релігієзнавство: навч. посіб. / Яроцький П. – К. : Кондор, 2004. – С. 82.
28. Baronius C. Annales ecclesiastici / Baronius C. – Antverpiae, 1603. – Vol. VII. – Appendix : De Ruthenis. – P. 721.
29. Див.: “Повесть временных лет” / под ред. Д. Лихачева. – М. ; Ленинград, 1950. – С. 19.
30. Нагаєвський І. Кирило-Мефодієвське християнство в Русі-Україні / Ісидор Нагаєвський. – Рим : Вид-во Отців Василіян, 1954. – С. 14.
31. Там само. – С. 21, 26, 54.
32. Там само. – С. 54, 61.
33. Див. Харьковщенко Є. А. Слов'яни жили охрещені? / Харьковщенко Є. А. // Людина і світ. – 2004. – № 2 (521). – С. 33.
34. Харьковщенко Є. А. Софійність київського християнства / Харьковщенко Є. А. – К. : Наук. думка, 2003. – С. 32.

35. Див.: Гудима А. Почаївський монастир в історичній долі українства / Гудима А. // Почаївський монастир в контексті історії та духовності українського народу : тези наук. конф. – Тернопіль, 1995. – С. 16–21.
36. Див.: Заборовський Я. На стежинах історії / Заборовський Я. – Івано-Франківськ, 2003. – С. 8.
37. Брайчевський М. Ю. Утвердження християнства на Русі / Брайчевський М. Ю. – К. : Наук. думка, 1988. – С. 45.
38. Блаженніший Отець Мирослав Іван Кардинал Любачівський. Чи справді було хрещення Росії 988 року? / Блаженніший Отець Мирослав Іван Кардинал Любачівський. – Рим ; Мюнхен : Укр. освітній ін-т, 1986. – С. 8.
39. Див.: Харьковщенко Є. А. Софійність київського християнства / Харьковщенко Є. А. – К. : Наук. думка, 2003. – С. 34.
40. Владика Софрон Мудрий. Нарис Історії Церкви в Україні / Владика Софрон Мудрий. – Івано-Франківськ : Вид-во ІФТКДІ, 1999. – С. 41, 43.
41. Архієпископ Мирослав (Марусин). Введення християнства в Київській Русі / архієпископ Мирослав (Марусин) // Записки ЧСВВ. – 1988. – Т. XIII. – Вип. 1–4. – С. 7.
42. Див.: Харьковщенко Є. А. Софійність київського християнства / Харьковщенко Є. А. – К. : Наук. думка, 2003. – С. 37.

Святослав Кияк

(г. Івано-Франковск, Україна)

Исторические истоки украинского христианства до крещения Руси-Украины

В статье рассматривается проблема исторических истоков украинского христианства до официального крещения Руси-Украины в 988 году. На многочисленных литературных источниках доказываются древние апостольские корни раннего украинского христианства, которые характеризуются отчетливой католицистской – вселенским характером, подтверждением чему служат активные прямые и косвенные контакты христианской общины раннего Киевского государства с Апостольским Престолом. Удостоверяется существование уже с середины IX в. митрополии, а также подтверждаются присущие киевскому христианству славянских элементов богословского наследия подвижников вселенского христианства – святых Кирилла и Мефодия и славянского обряда, заключенного этими святыми и утвержденного 867 года Римским папой Адрианом II.

Ключевые слова: Русь-Украина, киевское христианство, Киевская церковь, славянский обряд, Киевская митрополия.

Sviatoslav Kyiak

(Ivano-Frankivsk, Ukraine)

Historical origins of Ukrainian Christianity to the baptism of Rus'-Ukraine

In the article are analyzed the problem of Ukrainian historical origins of Christianity the official baptism of Rus'-Ukraine 988. Numerous references have ancient roots of early Ukrainian apostolic Christianity, characterized by distinct catholic character – universal character, serve as confirmation of active direct and indirect contacts of the early Christian community of the Kievan state of the Holy See. Has certified the existence in the mid ninth century. Metropolis in Kyiv and Kyiv confirmed inherency Christianity Slavic elements theological heritage devotees universal Christianity – Saints Cyril and Methodius and the Slavic rite concluded these saints and approved 867, the Pope Adrian II.

Keywords: Rus'-Ukraine, Kiev Christianity, Kiev Church, Slavonic rite, Kyiv Metropolis.